

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programına Yönelik Görüşleri

Abdullah UĞUR, Sevgi ÇOŞKUN KESKİN, Taha ŞENEL
Sakarya Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’de 2005 yılında eğitim programlarında köklü bir değişikliğe gidilerek yapılandırıcılık anlayışına geçilmiştir. Daha sonra 2017 yılında yapılan bazı değişikliklerle tespit edilen sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Son olarak 2018 yılında uygulamaya konulan programla Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’na son şekli verilmiştir. Her ne kadar teorik anlamda oluşturulan altyapı ve sorunları gidermeye yönelik çalışmalar önemli olsa da hazırlanan bu programların uygulayıcıları olan öğretmenlerin gözünden bakmadan üretilen çözümlerin bir yanı hep eksiktir. Bu araştırmanın amacı ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nı bizzat uygulayan sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaşadıkları sorunları ortaya koymak ve ulaşılan sonuçlar üzerinden ilgililere öneriler getirmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modelinin kullanıldığı bu çalışmada, Sakarya ilinin iki farklı ilçesinde görev yapan iki sosyal bilgiler öğretmeni ile her öğrenme alanının tamamlanmasından sonra yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutularak karşılaşılan sorunlar tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin bazı öğrenme alanlarında (Kültür ve Miras; Üretim, Dağıtım ve Tüketim) süre açısından sorun yaşadıkları, bazı öğrenme alanlarında konuların günlük hayatla bağlantılı olmaması dolayısıyla öğrenci açısından ilgi çekici olmadığı ve bu sebeple derslerin verimli geçmediği, bazı kazanımların bağlantılılık durumu gözetenmeksizin programa konulmuş olması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkarken; öğretmenlerin kendi alan bilgisi yeterliliği, materyale ulaşma imkânları ile beceri ve değerler açısından ise olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sosyal bilgiler öğretim programı, program değerlendirme, sosyal bilgiler, sosyal bilgiler öğretmen görüşleri

Gönderim: 22.08.2021

Kabul: 18.10.2021

Yayımlanma: 28.02.2022

Sorumlu Yazar:

Abdullah Uğur

abdullahugur70@gmail.com

Opinions of Social Studies Teachers on 2018 Social Studies Curriculum

Abdullah UĞUR, Sevgi ÇOŞKUN KESKİN, Taha ŞENEL
Sakarya Üniversitesi

ABSTRACT

In Turkey in 2005, authorities made a radical change in educational curriculum and turned into constructivist education approach. Later, the matters identified with the shapes in 2017 have been tried to eliminate. Lastly, with the curriculum that put into practice in 2018, the finally shape of social studies lesson curriculum was given. Even though it is crucially important to conduct theoretical background and eliminate the problems on the process, the suggestion of solution will always be insufficient without the perspectives of teachers who are applicants of the system. The purpose of this study is to reflect the problems of the teachers of social sciences who apply the social studies curriculum, and to suggest the authorities some solutions from this reflection. In this study, one of the methods of qualitative research, case study was used. Two social studies teachers who have been teaching in two different towns of Sakarya have been interviewed at the end of each learning domain with the technique of semi-structured interview and the data were gathered. The datas applied with the scientific analysis the encountered problems were identifies. According to the result of the study, in some units (Culture and Heritage, Production, Distribution and Consume) teachers have been having problems with the time. Due to some of the subjects in the curriculum being irrelevant to daily basis, teachers can't find interesting explanation method to express it to students. Teachers are not able to connect the topics in one unit to another one. However, on the aspect of branch information relativity, reaching to the materials, abilities and values, there is not any problem encountered.

Keywords: social studies curriculum, curriculum assessment, social studies, opinions of social studies teacher

Received: 22.08.2021

Accepted: 18.10.2021

Published: 28.02.2022

Corresponding Author:

Abdullah Uğur

abdullahugur70@gmail.com

GİRİŞ

Sosyal bilgiler içerisinde sosyal bilim dallarından birçoğunu bünyesinde barındırması nedeniyle tanım yapmak kolay değildir. Sosyal bilgiler kelimesinin kökeni sosyoloji biliminin kökü olan “social” kelimesinden gelmektedir (Kurtdebe-Fidan, 2016). Sosyal bilgiler, öğrencilerin öncelikle kendi ülkelerini ve geniş anlamda da dünyayı yakından tanıyıp anlamaları amacıyla sosyal bilim dallarının ortaya koyduğu bilgilerden faydalanan ve elde ettiği bilgileri öğrencilere toplu bakış açısıyla sunar. Diğer yandan da elde ettiği bilgileri diğer bilim dallarıyla ilişkilendirerek sunan bir ders olarak değerlendirilebilir (Çalışkan ve Uzunkol, 2021). Benzer şekilde Kaya ve Öner (2017) de sosyal bilgileri, farklı disiplinlerden etkilenen aynı zamanda etkileyen; sosyal bilim disiplinlerinin toplu öğretim çerçevesinde bir araya getirilerek oluşturulduğu bir alandır şeklinde tanımlamışlardır. Yine Turan ve Ulusoy (2015) ise sosyal bilgileri, öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumu ve kültürü öğrenmelerini sağlayan, başka kültür ve toplumları yakından tanımlarına yardımcı olan en temel derslerden birisi olarak nitelendirmişlerdir.

Yapılan tanımlar değerlendirildiğinde sosyal bilgiler ile dört temel boyut ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki bireylerin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmelerine katkı sağlaması ve toplumsal yaşama uyum sağlamlarına yardımcı olmasıdır. İkinci boyut, sosyal bilgilerin konularını çok çeşitli sosyal bilim dallarından aldığı ve bilimin tüm alanlarından yararlanabilen disiplinler arası bir alandır. Üçüncü olarak, insanın hem fiziki hem de sosyal çevresini farklı zaman boyutlarında incelenmesinin zorunlu olduğu ortaya konulmaktadır. Bu noktada konuların geçmiş-bugün-gelecek bağlamında verilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Son olarak ise sosyal bilgiler dersinin toplu öğretim yaklaşımının temele alınarak oluşturulduğu vurgulanmıştır (Safran, 2011).

20. yüzyılın başlarından itibaren öğretim programlarında yer bulmaya başlayan toplu öğretim yaklaşımı sosyal bilgiler dersini de doğrudan etkilemiştir. Bu yaklaşımda verilmek istenen bilgiler, öğrencilere bir bütün halinde ve öğrencilerin psikolojik alt yapılarına uygun bir şekilde sunulur. Yani bu sistemde birbirinden çok farklı alanlardan elde edilen bilgiler bir araya getirilerek bir dersin içeriği oluşturulur. Toplu öğretimde yapılan bu birleştirmenin temelindeki neden öğrencilerin olayları ve dünyayı bütüncül bir şekilde algılamalarıdır. Bu şekilde öğrencilere verilmesi amaçlanan bilgi, beceri, değer ve tutumların düzenli bir şekilde bir araya getirilmesi, öğrencilerin ilgi ve düzeylerine göre daha etkili bir şekilde öğrenmelerine zemin hazırlamaktadır (Kaya ve Bayram, 2021; Yıldırım, 2019).

Sosyal bilgiler ile ilgili yapılan tanımlar değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler dersleri işlenirken ele alınan bilgilerin bilimsel yöntem ve tekniklerle sağlanmış olması ve günlük yaşamın içerisinde kullanılabilir olmasına dikkat çekilmektedir. Bu yönden bakıldığında sosyal bilgilerde temel olanın bilimsel yöntem olduğu ifade edilebilir (Tay, 2011).

Etkili yurttaş yetiştirme sürecinde sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin hak ve sorumluluklarının bilincinde olmaları, siyasal ve toplumsal süreçler hakkında bilgi sahibi olmaları, toplumsal fayda üretmek için istekli davranmaları, çevrelerinde gelişen yeni fikirlere farklı yorumlamalar getirmeleri, kendi ile ortamlarında ve geniş manada da toplum hayatı içerisinde etkili roller almaları beklenmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012).

Sosyal bilgiler, devamlı olarak gelişen ve değişim gösteren bir dünya düzeninde sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı çeşitli bilgileri harmanlayarak temel eğitim düzeyindeki öğrencilerin bilgi, beceri, değer ve tutumlarını geliştirmeyi amaç edindiği söylenebilir (Sever, 2015).

Sosyal bilgiler vatandaşlık becerilerini geliştirmek amacıyla, sosyal ve beşeri bilimleri birleştiren bir derstir. Öğretim programı içinde tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, ekonomi, hukuk, felsefe, din, sanat, edebiyat, siyaset bilimi, matematik ve doğa bilimlerinden uygun olan ilgili içeriklerden süzülen sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı ortaya koyar (ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi [NCSS], 2020). Bu özelliklerinden dolayı Klages, (1999) sosyal bilgiler dersini; içeriği

bilgilerden meydana gelmiş, davranış, inanç, teori, hipotez, beceri ve değer gibi gerçeklerle örülü bir öğretim programı olarak tanımlanmaktadır.

Sosyal bilgiler; kültürel, sosyal ve ekonomik alanlardaki büyük toplumsal dönüşümün ve değişimin getirdiği problemlere çözüm getirme amacının bir sonucu olarak 20. yüzyılın başlarında ABD’de vatandaşlık eğitim programı olarak ortaya çıkmıştır (Öztürk ve Deveci, 2011). Sosyal bilgilerin geçirdiği tarihsel süreç olarak ele alındığında; bir ders adı olarak ilk kez 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde kullanıldığı görülmektedir (Güngördü, 2002). Bu tarihte yürürlüğe giren eğitim programında; tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri çok disiplinli bir yaklaşımla öğrencilere verilmiştir. ABD’de 1930’lu ve 1940’lı yıllarda yeniden kurmacılık ve çocuk merkezli eğitim yaklaşımını benimseyen eğitimciler sosyal bilgilerin gelişmesi için çaba göstermişler; fakat tüm bunlara karşın sosyal bilgiler dersinin 1960’lı yıllara kadar tarih ve coğrafya eksenli olarak okutulmaya devam edildiği söylenebilir (Safran, 2015).

1960-70 arasında “yeni sosyal bilgiler” adı altında reform hareketleri ortaya çıkmıştır. Bunda Bruner’in buluş yolu ile öğrenme kuramı büyük etken olmuştur. Bruner’in kuramı etkisiyle sosyal bilim alanlarından disiplinler arası bir yaklaşımla sosyal bilgiler konuları bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

“Sosyal bilgiler öğretiminde tümdengelim ve anlatım yöntemi yerine, tümevarım ve araştırma yöntemlerine önem vermeye başlanmıştır. 1980’li yıllarda bu oluşum da terk edilerek geleneksel anlayışa tekrar dönüş (temele dönme) olmuş, 1994 yılında ise ABD’de Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi, sosyal bilgiler programı için tematik standartlar belirlemiş ve bundan sonraki programlar bu temel üzerinde oluşturulmuştur (Öztürk ve Dilek, 2005).”

Sosyal bilgiler dersi ABD’nin dışında Türkiye, Kanada, Avustralya, Japonya ve Güney Kore öğretim programlarında kendisine yer bulmuştur. Bazı ülkelerde ise sosyal bilgiler dersi yerine tek disiplinli anlayış benimsenerek tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri birbirinden bağımsız olarak okutulmaktadır. Bu ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Bu ülkede sosyal bilgiler kapsamına giren dersler ilköğretimin ilk yıllarından itibaren ayrı ayrı okutulmaktadır. İngiltere’deki bu uygulama benzer şekilde Danimarka ve Lüksemburg’ta da benimsenmiştir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005).

Sosyal bilgiler dersinin Türkiye’deki gelişim sürecine bakıldığında ise sosyal bilgiler kapsamında değerlendirilebilecek derslere ait ilk programların II. Meşrutiyet dönemine ait olduğu görülmektedir. Bu dönemde üzerinde en çok tartışılan ve konuşulan alan eğitim olmuştur. Bilhassa 1908-1914 döneminde birçok aydın eğitim konusuna eğilmiş ve bu dönemde sonuçları Cumhuriyet’in ilanı sonrasında da devam eden kanun ve programlar yayımlanmıştır. 1960’lı yıllara kadar sosyal bilgiler dersi kapsamına giren dersler ayrı ayrı dersler şeklinde ve genellikle de Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi adı altında okutulmuştur (Keskin, 2002). Disiplinler arası bir yaklaşım ve bir ders olarak sosyal bilgiler ilk kez 1960’lı yıllarda benimsenmiştir. 1962 program taslağında ilkokulun amacı “kişisel, insanlık münasebeti ve toplumsal hayat” bakımlarından belirlenmiş; tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersleri birleştirilerek “Toplum ve Ülke İncelemeleri” dersi konulmuştur (Sönmez, 2005, s. 459). 1968 yılında bu ders “sosyal bilgiler” adını almıştır. Dersin öğretim programı üzerinde bu noktadan sonra ABD’de etkili olan “Yeni Sosyal Bilgiler” akımının önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir (Öztürk ve Otluoğlu, 2005, s. 16).

1968 yılından itibaren ilkokullarda, 1975 yılından itibaren de ortaokullarda okutulmaya başlanmıştır (Safran, 2008, s. 14). 1985 yılında yapılan bir değişiklikle sosyal bilgiler dersi, ortaokul müfredat programından kaldırılarak bunun yerine Milli Tarih, Milli Coğrafya ve Vatandaşlık dersleri konulmuştur (Turan, 2016). Sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilme süreciyle birlikte 1998 yılında sosyal bilgiler dersi müfredattaki yerini tekrar almış ve dersin kapsamı ortaokulları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (Turan, 2019). 1998 programı, insan hakları ve trafik gibi birçok konuyu eğitim ve öğretim ortamına taşımış olmakla birlikte, gelişmiş dünyadaki genel eğilimleri yeterince takip etmekten uzak bir görünüm sergilemiştir. Örneğin, dünya kaynaklarının rasyonel kullanımı, nüfus artışı, mikro milliyetçilik, küresel kirlenme ve doğal afetler gibi konuların bir kısmı hiç yer almamış, bir kısmı da çok kısa geçilmiştir. Türkiye’de 1999 yılında yaşanan deprem felaketlerinin, Türk toplumunun bu konuda ne kadar bilgisiz

ve bilinçsiz olduğunu açıkça ortaya çıkarmıştı. Ülkenin genel görünümü, aynı olgunun, çevre sorunları, aşırı nüfus artışı gibi konularda da geçerli olduğunu göstermekteydi. Bu nedenlerden dolayı gelinen nokta, kamuoyunda, Türk eğitim sisteminin, bu konularda üzerine düşeni yerine getirmediği kanısını doğurmuştur (Öztürk, Coşkun Keskin ve Otluoğlu, 2012, s. 15-16). 1998 yılından itibaren, dünyada program geliştirme alanında yaşanan gelişmeler dikkate alınarak yoğun program geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar 2005 yılında ürün vermiş ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından pilot illerde uygulanmış ve verimli olduğu sonucuna varılan 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler programı kademeli olarak 2005-2006 öğretim yılından itibaren bütün illerde uygulamaya konulmuştur. Bu programın geliştirilmesinde tematik öğrenme, problem çözme ve işbirlikli öğrenmeye vurgu yapan sosyal yapılandırıcılık temel alınmıştır (Öztürk, 2007, s. 47).

Yeniden yapılanma, sistemin değişen ihtiyaç ve beklentiler karşısında yapısal değişiklikler sağlayarak işlevselliğini sürdürme, ayakta kalma çabasıdır (Özden, 2003, s. 12). MEB program geliştirme çalışmalarını çağın gerektirdiği şartlara uygun bir şekilde ele almış ve bu sürecin sonunda 2018 tarihi Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nı yayımlamıştır. Bu programa göre bilim ve teknolojiye ortaya çıkan hızlı değişim, birey ve toplum bazında yeni bir görünüm kazanan ihtiyaç durumları, öğrenme ve öğretme yöntemlerindeki yenilik ve gelişmeler bireylerden üstlenmesi gereken rolleri de yakından etkilemiştir. Bu gelişmeler günümüz insanların bilgiyi ortaya çıkaran, hayat şartları içerisinde bunlardan faydalanabilen, karşılaştığı problemlere çözüm önerileri getirebilen, eleştirel düşünmeyi kullanabilen, girişimcilik becerileri gelişmiş, kararlı, iletişim becerileri gelişmiş, empatik düşünebilen, toplum hayatına ve kültür dünyasına katkı yapabilmeye niteliklerde olmasını beklemektedir. Bu amaca hizmet edecek şekilde sadece bilgi yükleyen bir programdan ziyade öğrenciler arasındaki bireysel farklılıklara önem vererek, değer ve becerilerin de geliştirilmesi amaçlanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018).

Sosyal bilgiler 2018 programında eski programlarında olduğu gibi bir felsefe, vizyon ya da dersin kendisine özgü yaklaşımı ortaya konulmamıştır. Programın sahip olduğu perspektif Milli Eğitim Bakanlığının diğer tüm derslerde benimsediği ortak perspektif olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan programda sosyal bilgiler dersi ile bağlantılı olarak bir vizyon veya felsefe başlığı ya da bu bölümlere karşılık gelecek bir bölüm yer almamaktadır (Kalaycı ve Baysal, 2020).

Bu çalışma ile bağlantılı olarak yapmış oldukları çalışmalarında Çoban ve Akşit (2018) 2005 ve 2017 sosyal bilgiler programlarını öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırmalı olarak değerlendiren; Tarman, Ergür ve Eryıldız (2012) ise yapmış oldukları çalışmalarında 2005 programını değerlendirmişlerdir. Demir ve Oğuz Haçat (2018) da yapmış oldukları çalışmalarında 2005 ve 2018 sosyal bilgiler programlarındaki kazanımları değerlendirmişler ve yine benzer şekilde Döner ve Gülüm (2019) 2018 programının değerlendirmesini yapmışlardır. İbrahimoglu (2018) ise 2018 sosyal bilgiler programında zor öğretilen konular üzerinde bir çalışma yaparken yine Koçoğlu ve Egüz (2019) de 2018 sosyal bilgiler programı üzerinde çalışmışlardır.

Koçoğlu ve Aydın (2017) alan uzmanlarının görüşlerine dayalı olarak sosyal bilgiler programını değerlendirirken Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) da sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak yaptıkları çalışmalarında; öğretmenlere sunulan hizmet içi eğitim faaliyetlerinin etkililiği üzerinde durmuşlardır. Otuz, Görkaş-Kayabaşı ve Ekici (2018) ise sosyal bilgiler programını beceri ve değerlerin analizini anahtar yetkinlikler üzerinden yaparak bir araştırma yürütmüşlerdir.

Yukarıda bahsedilen çalışmaların geneli programı doküman incelemesine tabi tutarak program metni üzerinden 2005 ve 2017 programlarını karşılaştırmalı olarak incelerken, bazı çalışmalar da sadece 2017 programını yine program metni üzerinden incelemiştir. Bazı çalışmalar öğretmenlerin veya akademisyenlerin/uzmanların program hakkındaki görüşlerine dayalı olarak değerlendiren çalışmalardır. Ancak 2018 yılında yürürlüğe konulan yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programının süreç içerisinde uygulanırken, uygulayıcı olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri ayrıntılı bir şekilde (her öğrenme alanı sonunda görüşülerek) alınarak ve tüm programı göz önünde bulundurarak ele alınması herhangi bir çalışmada yapılmamıştır. Araştırma sürecinde veriler iş başındaki

öğretmenlerin uzun süreli gözlemlerine ve onların tecrübelerine dayalı olarak elde edilmesi, yaşanan sorunları birinci elden ortaya koyması yönüyle çalışmanın alana katkı sağlayacağı söylenebilir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışma 2018 tarihli sosyal bilgiler dersi öğretim programının ilk uygulandığı dönem (2018-2019 eğitim öğretim yılı) sürecinde; uygulayıcısı olan öğretmenlerle değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Araştırma durum çalışması modeli kullanılarak yapılmıştır. Bilindiği üzere durum çalışması modeliyle, araştırmacı bir olaya müdahale etmeden derinlemesine inceleme yapar ve olayı anlamaya çalışır. Ayrıca araştırılan durumun, birey, katılımcı ya da toplum üzerindeki etkisi ya da ilişkisi konusunda çıkarımlarda bulunma fırsatı sunar. Durum çalışmasıyla, incelenen güncel bir duruma ilişkin olarak nasıl ya da neden soru kipleriyle başlayan sorulara cevaplar aranır ve araştırmacıya derinlemesine, zengin veri toplama olanağı sağlanır (Yin, 2014). “Bu aşamada duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır, ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır” (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s. 77). Bu bağlamda Türkiye 2018 yılında uygulanan yeni sosyal bilgiler programının uygulama sürecinde ortaya çıkan problemler ya da olumlu durumlar üzerine odaklanılarak bir eğitim öğretim yılı süresince (yaklaşık dokuz ay) öğretmenlerle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Programının uygulamasının çeşitli boyutlarıyla (süre, materyal edinimi, konuya olan alan hâkimiyeti, konu özelliği, katılım, beceri ve değerler) ilgili “nedenler ve nasıllar” ekseninde veri toplanarak, derinlemesine analiz yapılmıştır. Durum çalışmaları kendi içinde durumların boyutlarına göre desenlenmektedir. Bu çalışmada da bütüncül çoklu durum deseni (3. tür desen) tercih edilmiştir. Çalışmada her bir öğrenme alanı çoklu durumu yansıtırken, bunların bütüncül bir şekilde ele alınması gerekliliğinden dolayı bu desen tercih edilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Marmara bölgesinde sosyo-ekonomik düzeyi farklı, iki farklı ilçede devlet okullarında görev yapan iki sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Bilindiği üzere örneklemin büyüklüğü, çalışmanın odağı, veri miktarı ve kuramsal örnekleme göre değişir (Yıldırım ve Şimşek, 2005, ss. 114-115). Çalışma bir eğitim öğretim süresince (9 ay boyunca) her ünite sonunda derinlemesine görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle veri miktarı artmıştır. Durum çalışmalarında derinlemesine veri toplandığı için, veri miktarı arttıkça, örneklem azalır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Bu nedenle iki öğretmen çalışma grubunu oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubu öğretmen bilgileri

Öğretmenler	Cinsiyet	Kıdem Yılı	Okuttuğu Sınıflar	Görüşme Sayısı
Ö1	Kadın	21	5., 6. ve 7. sınıf	7
Ö2	Erkek	13	5., 6. ve 7. sınıf	7

Çalışmada tüm sınıf düzeylerini değerlendirmek amacıyla, bir öğretim yılı içinde her sınıf düzeyinde (5., 6. ve 7. sınıf) ders veren öğretmenler, çalışma grubuna dahil edilmiştir. Böylece örneklem türü amaçlı örneklemlerden ölçüt örnekleme olarak tercih edilmiştir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Araştırmanın veri toplama ve analiz süreci beş işlem basamağında planlanmış ve aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır:

1. *İşlem: Veri Toplama Araçlarının Geliştirilmesi.* Yaklaşık dört hafta süresince ön görüşme soruları geliştirilerek üç sosyal bilgiler öğretmeniyle görüşülmüştür. Böylece eksik olan ya da ilave edilmesi gerekli olan sorular belirlenmiştir. Bu sorular uzman görüşü doğrultusunda düzenlenmiştir.

2. *İşlem: Çalışma grubunun belirlenmesi.* Ön görüşmelerin yapıldığı üç öğretmenle çalışmaya başlanması planlanmıştır. Ancak görüşmelerin zaman aldığı düşüncesiyle bir öğretmen çalışma

grubundan kendi isteğiyle ayrılmıştır. Farklı okullarda görev yapan diğer iki öğretmene araştırmanın amacı ve süreci anlatılmıştır. Gönüllülük esasına dayalı olarak ve çalışmanın süresinin uzunluğu göz önüne alınarak amaçlı örneklemelerden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Böylece öğretmenlerle öğrenme alanlarına dair ders işleme süreçleri sonunda iletişim kurularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3. İşlem: Her öğrenme alanının sonunda görüşmelerin yapılması. Bu işlem basamaklarında her bir öğrenme alanı sonunda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler Eylül ayının 4. haftasından Haziran ayının 2. hafta sonuna kadar sürmüştür. Görüşmelerin ardından öğretmenlerden izin alınarak yapılan ses kayıtları yazıya çevrilmiş ve analiz edilmiştir. İlk öğrenme alanı olan “Birey ve Toplum” öğrenme alanında veriler hem içerik analizi hem de betimsel analiz birlikte kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Yapılan bu analizler neticesinde alan bilgisi, materyale ulaşma, süre, katılım, konu özelliği, beceriler ve değerler kategorileri ortaya çıkarılmış ve bundan sonraki öğrenme alanları da buna göre analiz edilmiştir. Bu kategorilere ulaşıldıktan sonra bundan sonraki altı öğrenme alanı sadece betimsel analize tabi tutulmuştur.

4. İşlem: Görüşmelerin tamamlanması ve tüm verilerin toplu analiz edilmesi. Öncelikle veriler kolanmış ve buradan hareketle alan bilgisi, materyale ulaşma, süre, katılım, konu özelliği, beceriler ve değerler olmak üzere yedi tema belirlenmiştir. Bu temalar çerçevesinde yedi öğrenme alanının tamamı kendi içinde analiz edildikten sonra toplu analiz sürecine geçilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Bu süreçte de veriler tablolaştırılarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

5. İşlem: Analizlerin rapor haline getirilmesi. Her bir öğrenme alanı önce kendi içinde, sonra toplu olarak öğretmen söylem örnekleri de verilerek raporlaştırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın inandırıcılığını sağlamak için uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, uzman incelemesi ve katılımcı teyidi kullanılmıştır. Bu çerçevede katılımcı öğretmenlerle toplam bir eğitim-öğretim yılında etkileşim içinde olunmuş ve bu süreçte görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler ile sosyal bilgiler programının değerlendirilmesine yönelik öğretmenlere derinlemesine sorular yöneltilip ve gerektiği durumlarda sonda sorulara da yer verilerek derinlemesine veri toplanmaya çalışılmıştır. Yine bu süreçte uzman incelemesinden de faydalanılarak hata payı en aza indirilmeye çalışılmıştır. Bunların yanında katılımcı teyidine başvurulmuştur. Görüşme kayıtlarının transkripsiyonu yapıldıktan sonra görüşme yapılan öğretmenlere okutturulmuş, eklemek veya çıkarmak istedikleri varsa düzeltebilmelerine imkân verilmiştir. Araştırmanın aktarılabirlik özelliğini sağlamak için ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme kullanılmıştır. Ayrıntılı betimleme, ham verinin ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir şekilde okuyucuya yorum katmadan ve verinin doğasına mümkün olduğunca sadık kalınarak aktarılmasıdır. Amaçlı örneklemede ise hem tipik olarak ortaya çıkan olay ve olguları hem de bunların değişkenlik gösteren özelliklerini ortaya koyma amacını taşıyan amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılır. Araştırmanın teyit edilebilirlik yönü de teyit incelemesi yönüyle sağlanmaya çalışılmıştır. Bu incelemede amaç araştırmanın ulaştığı sonuçları ham verilerle karşılaştırarak teyit mekanizmasını çalıştırıp çalıştırmadığına bakmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde sosyal bilgiler programında yer alan yedi öğrenme alanı öğretmen görüşlerine göre incelenmiş ve öğretmen söylemlerinden örnekler verilerek analiz edilmiştir. Analizler; alan bilgisi, materyale ulaşma, süre, katılım, konu özelliği, beceriler ve değerler olmak üzere yedi temada kategorilendirilmiştir.

Tablo 2. *Birey ve toplum öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri*

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Çok yüksek, Ö1 Yüksek, Ö2	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek, Ö1 Çok yüksek, Ö2	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek, Ö1 Çok yüksek, Ö2	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin bütün sınıf seviyelerinde materyallere *kolay ulaşabildiklerini, sürede sıkıntı yaşamadıklarını ve alan bilgisi* açısından bu öğrenme alanının konularıyla ilgili olarak kendilerini yeterli bulduklarını ifade ettikleri görülmektedir. Ö1'in materyale ulaşma durumuna yönelik 5. sınıf düzey dersi için; *"Hocam zorluk açısından derken görev ve sorumlulukları konusunda materyal kullanmadım. Ama çocuk haklarında çok kullandım. Mesela gazetelerden alıntı yaptım, gazetelerde çocuk haklarının ihlalleri ile ilgili, çocukların çalıştırılması ile ilgili gazete haberleri getirdim sınıfa. Roller konusunda genelde kendi rolleri açısından anlatmaya çalıştık. Akıllı tahtayı kullandık zaten EBA'da var hepsi. Oradan rahat ulaşabildik. Sorun yaşamadık."* şeklindeki görüşü bu durumun göstergesidir. Öte yandan 6. sınıf seviyesinde Ö2, süre bakımından sıkıntı yaşamadığını şu şekilde ifade etmiştir: *"Hayır. Süre olarak gayet makul bir süre yani etkinlik falan da yaptık. Süre noktasında sıkıntı yaşamadık."* Alan bilgisi açısından ise Ö1, 6. sınıf seviyesinde; *"Güzeldi hocam. Yani anlatabildiğime iknayım yani. Bir sıkıntı yaşamadım."* şeklinde cevap vermiştir.

Bu öğrenme alanındaki konuları, öğretmenlerin hepsi tüm sınıf düzeylerinde *ilgi çekici ve günlük hayatla bağlantılı* bulduklarını hatta bu yüzden öğrenci katılımını *yüksek ya da çok yüksek* bulduklarını belirtmişlerdir. Örneğin; Ö2, 7. sınıf düzeyi için; *"Katılım üst düzeyde diyebiliriz. Çünkü iletişim, hayatın her anında iletişim olduğu için çocuklarda nu öğrenme alanına yüksek katılım gösterdiler. Öğrencinin isteği ve ilgisi yüksek."* şeklinde görüş belirtmiştir. Aynı şekilde Ö1, 5.sınıf seviyesinde; *"Katılım çok iyi hocam. Ben çok memnunum sınıflarımdan. Çocukların ilgisini çeken bir konu olduğu için katılım yüksekti oldukça."* şeklinde cevap verirken, Ö2 ise yine 5. sınıf seviyesinde; *"Katılım yüksek düzeydeydi. Gündelik hayatla da ilişkilendirilebilir bir konu olduğu için mesela etkin vatandaş neler yaparlar gibi yani. Gündem ile bağlantı kurduğunuz için genelde çocukların katılımı yüksek."* şeklinde katılım düzeyi ve konu özelliği hakkında vurgu yapmışlardır.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde sosyal katılım; 6. sınıf düzeyinde eleştirel düşünme ile zaman ve kronolojiyi algılamak; 7. sınıf düzeyinde ise iletişim ve medya okuryazarlığı becerilerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken çeşitli etkinliklerle bu becerileri de verdiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö2, 7. sınıf düzeyinde; *"Evet, çünkü sosyal katılım becerisini okul düzeyinde kulüplere katılımı daha sonra yaş ilerledikçe farklı kurumlara ve sivil toplum örgütlerine nasıl katılabileceğine ve buralarda rol alan insanlarla nasıl iletişim kurulabileceğine dair çalışmalarımız oldu."* şeklinde iletişim becerisinin verildiğini vurgulamıştır. Ö1 ise 5. sınıf düzeyinde; *"Verebildiğimi düşünüyorum. Çevre polisi uygulaması yaptık ve öğrenciler çevreye çöp atmaları uyardılar. Yine çevre projesi yaptık. Çevreyle ilgili haberler getirebilmek için medyayı sıkı takip ettiler. Okulda sorumluluk almaları gereken alanlara katıldılar ve bundan büyük zevk aldılar."* şeklinde sosyal katılım becerisini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde bilimsellik, aile birliğine önem verme ve sorumluluk değerleri; 6. sınıf düzeyinde dayanışma ve yardımseverlik; 7. sınıf seviyesinde ise özgürlük ve sorumluluk değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 5. sınıf seviyesinde; *"Öğrencilerin proje ve diğer çalışmalarını yaparken bilimsel değerlere uygun davranmaya"*

çalıştıklarını, kaynakça gösterdiklerini anlatmaları sevindirici bir durum. Yine aile birliğini önem verme açısından ise öğrencilerin durumu boşanmış aileler ve sonra sonda yaşanan sıkıntıları anlatarak ve hatta yakın çevrelerinden örnekler vererek anlatmaları oldukça dikkat çekici oluyor. Bu bize öğrencilerin gözlem gücünün de iyi olduğunu gösteriyor.” şeklinde cevap vererek bilimsellik ve aile birliğine önem değerlerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ö2 ise 7. sınıf seviyesinde; “Evet. Mesela özgürlükler var; basın-yayın özgürlüğü, kitle iletişim özgürlüğü... “Çocuğa basın-yayın özgür müdür?” diye sorduğumda “Hocam özgürdür” diyor. Tabii sorumlulukları da var, her şeyin yazılamayabileceğini aktarmaya çalışıyoruz.” şeklinde bir görüş belirterek özgürlük ve sorumluluk değerlerini vermeye çalıştığını ifade etmiştir.

Tablo 3. Kültür ve miras öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yetersiz	İyi, Ö1 Düşük, Ö2	Soyut, Ö1 İlgi düşük, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yetersiz	Öğrenciye göre değişiyor, Ö1 İyi, Ö2	Günlük hayatla ilişkili değil, İlgi düşük, Ö1 İlgi var, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yetersiz	Düşük, Ö1 İyi, Ö2	İlgi düşük, Ö1 İlgi var, Ö2	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 3 incelendiğinde, her üç sınıf düzeyinde de öğretmenlerin kendilerini *alan bilgisi* bakımından *yeterli*, *materyale ulaşma* açısından ise *kolay* olarak değerlendirdikleri ancak süreyi yetersiz buldukları görülmektedir. Bu bağlamda Ö2, 5. sınıf konularına hâkimiyeti konusunda; “*Yeterli buluyorum. Dersleri etkinliklerle çocuklara kavratılabildiğimi düşünüyorum.*” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Aynı şekilde materyallere kolayca ulaşabildiklerini; 7. sınıf için Ö1; “*Hocam materyallerde sıkıntı olmadı. EBA’da var bu konular...*” ve Ö2 ise 5. sınıflar için “*Öğrencilere Anadolu uygarlıkları ile ilgili konuları anlatırken o uygarlıklara ait özel materyaller var. Onları mesela oyun hamurlarıyla veya da bizim temin ettiğimiz araç gereçlerle öğrenebiliyorlar. Yine internet kaynakları var.*” şeklinde görüş belirtirken, süre konusunda ise Ö1, 7. sınıf düzeyinde; “*Çok [sıkıntı] yaşadım. Çok yoğun bir konu, siz kalkıp da Osmanlı tarihini, 623 yıllık bir süreci bizim 1,5-2 ayda anlatmamızın çok zor olduğunu düşünüyorum.*” şeklinde cevap verirken; Ö2 ise “*Süre sıkıntımız var. Konular çok yoğun, süre kısıtlı, bu kısıtlı sürede tüm kazanımları yetiştirmek zor oluyor. Etkinlik yaptırmaya kalktığımız zaman veya bir belgesel izlettığımız zaman süreyi yetiştiremiyoruz.*” şeklinde cevap vermiştir.

Konuların öğrenciler tarafından tüm sınıf düzeylerinde *ilgi çekici* bulunmadığı için *derse katılım* düşük olduğu görülmektedir. Konu özelliği bakımından konuların “*soyut ve ağır*” olduğu da belirtilmiştir. Aynı zamanda konular öğretmenler tarafından “*günlük hayattan*” uzak bulunmaktadır. 5. sınıf düzeyi için Ö2: “*Katılım çok yüksek değil. Çünkü biraz soyut kalıyor.*” derken, 6. sınıf düzeyi için Ö1; “*Dediğim gibi konular günlük hayattan çok uzak olduğu için diğer üniteler gibi algılayamadılar, biraz zorlandılar.*” şeklinde ifade etmiştir. 7. sınıf seviyesinde Ö1 ise durumu “*Konu özelliği, yani çok ağır konular, çok yoğunluk var maalesef. Dikkatini çok çeken konular olmadı.*” şeklinde cevap vermiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde Türkçeyi doğru, güzel etkili kullanma ile araştırma; 6. sınıf düzeyinde zaman ve kronolojiyi algılama; 7. sınıf seviyesinde kanıt kullanma becerileri yer almaktadır. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu becerileri de kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 5. sınıf seviyesinde; “*Türkçe bizi bir arada tutan en önemli unsur. Öğrencilere dilimize giren yabancı kelimeler ve bunların günlük hayatta ne kadar çok dilimize dolandığını fark ettirmeye çalışıyorum. Örneğin kendi hayatlarından öğrenci bütün soruları doğru yaptığı zaman ‘full’ yaptım diyor. Bunun gibi sürü örnek. Dil becerileri gelişsin diye yazma becerilerini kullanacakları ödevler vermeye gayret ediyorum. Bunun yanında bir diğer*

beceri olarak araştırma becerisi açısından öğrencilerin çok zayıf olduklarını düşünüyorum.” şeklinde cevap vererek Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ile araştırma becerilerini vermeye çalıştığını vurgulamıştır. Ö2 ise 6. sınıf seviyesinde; *“ Kazandırılıyor, evet. Ben işlerken, anlatırken o şekilde veriyorum ki mesela Orta Asya’da milattan önce Mete Han’dan başlatıyoruz, günümüze kadar genel bir çerçeveyi çiziyorum. Çocuk bu sayede zamanın ve mekânın nasıl değiştiğini kavrayabiliyor.”* şeklinde cevap verirken zaman ve kronolojiyi algılama becerisini vermeye çalıştığını ortaya koymuştur.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde estetik ile kültürel mirasa duyarlılık; 6. sınıf seviyesinde kültürel mirasa duyarlılık; 7. sınıf seviyesinde kültürel mirasa duyarlılık ile estetik değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö2, 5. sınıf düzeyinde; *“Bu Anadolu uygarlıkları dört- beş bin yıllık geçmişe sahip, yani o günden bugüne kadar bunlardan kalan birçok tarihi eserler var. Tabii çocuklara biz diyoruz “Bunları Yıkalım mı? Koruyalım mı?” Hepsi de: “Hocam yıkmayalım.” Neden diye sorduğum zaman “Niye yıkalım, turistler çok geliyor falan bunlar bizim için bir değer” diye belirtiyorlar. Dolayısıyla çocuklarda tarihi mirasa sahip çıkma tutumu var.”* şeklinde bir cevap vererek kültürel mirasa duyarlılık becerisini vermeye çalıştığını ifade etmiştir. Ö1 ise 6. sınıf düzeyinde; *“İşte değer olarak hocam kültürel değerleri korumak, sahip çıkmak; yani kültür mirasının geçmişteki mirasımızın olduğunu, yani bunları kavramaları gerektiğini, ‘tarihini bilmeyen bir millet yok olmaya mahkûmdur’ ilkesinden hareketle, tarihini bilecek çocuklar. Okul gezileri çerçevesinde tarihi eserleri çok ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalıştıklarını görmek beni çok mutlu etti. Düzenlediğimiz Ankara, Edirne ve Eskişehir gezilerinde bunu tecrübe ettim.”* cevabını vererek kültürel mirasa duyarlılık ve estetik değerlerini vermeye çalıştığını vurgu yapmıştır.

Tablo 4. İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yetersiz	Orta, Ö1 Düşük, Ö2	Zor, Ö1 İlgi çekici, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 4 incelendiğinde, öğretmenlerin bütün sınıf seviyelerinde kendilerinde *alan bilgisi* açısından *yeterli* hissettiklerini ve materyallere *kolay* ulaşabildiklerini ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak; Ö1, 6. sınıf düzeyinde; *“Materyalde ben EBA’yı kullandım yine, yer küreyi kullandık, dünya haritasını kullandık oyun oynatırken. Yani onun dışında bir şey kullanmadık.”* şeklinde görüş belirtirken, Ö2 ise 6.sınıf düzeyinde; *“Küreyi kullanıyoruz, portakalları kullanıyoruz, balon kullanıyoruz.”* şeklinde bir açıklama yapmıştır. *Alan bilgisi* açısından ise Ö1, 5. sınıf konularına hâkimiyeti açısından; *“Bir sıkıntımız yoktu.”* şeklinde bir açıklama yapmıştır. Yine Ö1, 7. sınıflar açısından; *“Konular çok sevdiğim konular olduğu için hiçbir sıkıntı yaşamadım.”* şeklinde bir görüş belirtmiştir.

Süre açısından incelendiğinde 5. ve 7. sınıf düzeylerinde *yeterli* bulunurken, 6. sınıf seviyesinde ise süre *yetersiz* bulunmuştur. Bununla ilgili olarak Ö2, 5. sınıf düzeyinde; *“Hayır. Süre sıkıntısı yaşamadık.”* şeklinde cevap verirken; yine Ö2, 6. sınıf seviyesinde; *“Süre anlamında sıkıntı yaşadık. En çok zorlandığımız yerlerden biri.”* şeklinde cevap vermiştir. Yine bu konuyla ilgili olarak Ö1, 6. sınıf seviyesinde; *“Süre yetmedi burada. Tamamen yetmedi hem de. Çünkü coğrafya terimleri, paralelmiş, meridyenmiş, hesaplamalarmış soyut konular olduğu için algılamakta gerçekten zorlandılar. Benim en zorlandığım konulardan biri altılarda bu. Çocuğun biri sordu, hocam paralelin üzerine basabilir miyiz diye. Çocuklar için bu kadar soyut işte. Tüm bunları yapabilmeleri için dünya haritasını bilmeleri lazım.”* şeklinde cevap vermiştir.

Öte yandan 5. ve 7. sınıf seviyesinde *katılımın yüksek*, 6. sınıf seviyesinde *düşük* olduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak 6. sınıf seviyesinde Ö1; “...*katılım işte %50 diyebilirim.*” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 7. sınıf seviyesinde; “*Öğrenci ilgisi ve katılımı iyiydi.*” şeklinde bir cevap vermiştir.

Konu özelliği açısından incelendiğinde ise 5. ve 7. sınıf düzeyinde *günlük hayatla ilişkili* ve *ilgi çekici*, 6. sınıf seviyesinde *zor bir konu* ve *ilgi çekici* şeklinde değerlendirilmiştir. Bununla ilgili olarak Ö2, 6. sınıf düzeyinde; “*Bütün sosyal bilgiler öğretmenlerinin de yani zorlandığını düşünüyorum bu konuda. Çünkü ilk kazanıma baktığımız zaman "Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar." kazanımı var. Yani öğrenciler en çok burada zorlanıyorlar. Matematik konum, özel konum, göreceli konum, Türkiye'nin konumu... Çok sayıda materyal kullanmamıza rağmen yine de anlamakta zorlanıyorlar. En çok zorlandıkları yerler burası. Paraleller, meridyenler, tabii işin içerisine biraz daha matematiksel işlemler girdiği için çocuklar çok zorlanıyorlar.*” şeklinde cevap verirken; Ö1 ise 5. sınıf seviyesinde; “*Konu özelliği güncel konulardı hocam. İnsanların yaşadığı çevreler, iklimler hani bildiği konulardı. Yalnız iklimleri biraz karıştırabildiler, yeni yeni oturmaya başladı. Biraz zaman isteyen bir konu.*” şeklinde cevap vermiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde harita okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı ve gözlem; 6. sınıf seviyesinde mekân algılama ve harita okuryazarlığı; 7. sınıf seviyesinde kanıt kullanma, problem çözme, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama becerilerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu becerileri de kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak Ö1, 5. sınıf seviyesinde; “*Mesela ben onlarla kapak toplama kampanyası yaptım ve çok büyük bir katılım gösterdiler. Birkaç kez kutuyu doldurdular ve belediyeye gönderdik. Çevresel duyarlılıkları yüksek çocukların. Yine gözlem güçleri de yüksek ve çevrelerinde olup bitenlere duyarlı davranıyorlar. Harita okuryazarlığına gelince burada epey zayıflar. Bunda gelişen teknolojinin de etkisi var. Eskiden biz bir yere gideceğimizde haritaya bakardık, şimdi çocuk cebindeki telefondaki navigasyona yazıyor. Bu da insanları tembelleştiriyor. Yine çocuklardaki harita bilgisini geliştirmek için etkinlikler yaptık, oyunlar oynattım.*” şeklinde bir cevap vererek harita okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı ve gözlem becerilerini vermeye çalıştığını dile getirmiştir. Ö2 ise 5. sınıf seviyesinde; “*Verildi. Harita okuryazarlığı özellikle, haritada işaretlerin ne anlama geldiğini, renklerin ne anlama geldiğini 5. sınıf düzeyinde olan bir öğrenci çok rahat bir şekilde size cevap verebilir. Çevre okuryazarlığı içinse etrafındaki yeryüzü şekillerinin neler olduğunu söyleyebilirler. Bu kazanım gerçekleşti.*” şeklinde bir cevap vererek harita okuryazarlığı ve çevre okuryazarlığı becerilerini vermeye çalıştığına vurgu yapmıştır.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma; 6. sınıf seviyesinde vatanseverlik ve doğal çevreye duyarlılık; 7. sınıf seviyesinde özgürlük değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de kazandırdıklarını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak Ö1 5. sınıf seviyesinde; “*Öğrencilerin doğal çevreye duyarlılıkları yüksek. Birbirlerini gözetiyorlar. Dayanışma duyguları yüksek. Sınıfta birisi fazla kalemi olan var mı diye sorduğunda kaç kişi bende var diyerek o çocuğa yardımcı oluyorlar. Harçlığını yitiren bir öğrenciye diğer arkadaşları ısmarlıyor. Bunlar güzel şeyler. Toplumumuzun genelinde olan hususlar çocuklarda da var.*” şeklinde bir cevap vererek doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma değerlerini vermeye çalıştığını dile getirmiştir. Yine Ö2 ise 5. sınıf seviyesinde; “*Toplumdaki dayanışmaya güzel örnekler verdiler. Kızılay ve bazı vakıf ile derneklerin çalışmalarından bahsettiler. Mesela bir öğrenci babasının anılarından hareketle 17 Ağustos 1999 depreminde bütün Türkiye genelinde sergilenen dayanışma örneğinden bahsetti. Bu durum öğrencilerin çevrelerine duyarlı olduklarını da gösteriyor.*” şeklinde bir cevap vererek dayanışma değerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Tablo 5. Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, ilgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, ilgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, ilgi çekici	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 5 incelendiğinde, öğretmenlerin *alan bilgisi* açısından bütün sınıf düzeylerinde kendilerini *yeterli* buldukları, materyale ulaşma açısından sorun yaşamadıklarını ve süreyi *yeterli* buldukları görülmektedir. Bu alanlarla ilgili olarak Ö1, 5. sınıf konularına *alan bilgisi* açısından; “Alan benim sevdiğim konular, burada bir sıkıntı yaşamadım.” şeklinde görüş belirtirken, materyale ulaşma açısından ise Ö1, 6. sınıf seviyesinde; “Materyalde ben EBA’yı kullandım yine. Burada sıkıntı olmuyor. EBA’da her şey var, görseller.” şeklinde görülmektedir. Alan bilgisi ile ilgili olarak, Ö1 5. sınıf konularına *alan bilgisi* açısından; “Alan benim sevdiğim konular, burada bir sıkıntı yaşamadım.” şeklinde görüş belirtirken yine Ö1, 6. sınıf seviyesinde *alan bilgisi* açısından; “Beşinci sınıflarda da gördüğümüz için ve bu konu birkaç yıldır olduğu için zorlanmadım.” şeklinde görüş belirtmiştir. Öğretmenler *materyal bulma* özelliğini bütün sınıf düzeylerinde *kolay* olarak değerlendirmişlerdir. Bu hususla ilgili olarak Ö1 6. sınıf seviyesinde materyal bulma ile ilgili olarak; “Materyalde ben EBA’yı kullandım yine. Burada sıkıntı olmuyor EBA’da her şey var, görseller.” şeklinde cevap verirken süre açısından ise Ö2, 6. sınıf seviyesinde; “Süre anlamında sıkıntı yaşamadık. Süreyi yeterli buluyorum.” şeklinde görüş belirtirken yine Ö1, 6. sınıf seviyesinde; “Sürede hiç sıkıntı yok.” şeklinde cevap vermiştir.

Konu özelliği ve *katılım* konusunda öğretmenlerin bütün sınıf düzeylerinde katılım düzeylerini *yüksek* seviyede ve konu özelliği açısından *günlük hayatla ilişkili* ve *ilgi çekici* buldukları görülmektedir. Bu bağlamda Ö2, 6. sınıf seviyesinde *katılım* açısından; “Öğrencilerin ilgisini tabii ki çekiyor. Günlük hayatla bağlantı da kurulabiliyor. Çocukların zaten haşır neşir olduğu bir alan, teknoloji. Bu konuyla alakalı hepsinin söyleyebileceği bir söz var.” şeklinde bir görüş ortaya koyarken yine Ö2, bu konuyla ilgili olarak 7. sınıf seviyesinde *katılım* noktasında; “Konulara ilgi ve katılım üst düzeyde. Kil tabletlerden akıllı tabletlere konu başlığımız var mesela. Tablet dediğiniz zaman çocukların dikkati topluyor. Bu konuyla ilişkili rahatlıkla fikirlerini söyleyebiliyorlar, dikkatlerini çekiyor.” şeklinde görüş bildirmiştir. *Konu özelliği* olarak Ö1, 5. sınıf seviyesinde; “Konu zevkli konu, öğrencilerin ilgisini çeken konular. Bildikleri konular.” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 5. sınıf seviyesinde; “Zaten çocuklar teknolojiyle çok şu anda iç içe olduğu için bu öğrenme alanında ilgi çekiyor, dikkat çekiyor.” şeklinde cevap vermiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde öz denetim ve dijital okuryazarlık; 6. sınıf seviyesinde yenilikçilik ve araştırma; 7. sınıf seviyesinde ise zaman ve kronolojiyi algılama becerilerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu becerileri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö2, 5. sınıf seviyesinde; “Evet, mesela teknolojik konuları, internette nasıl araştırma yapacaklarını gerektiği noktasında fikirleri var. Yenilikçi fikirleri de var, çocuklar hayal güçleri işte bizden daha gelişmiş oldukları için çözüm yolu noktasında güzel fikirler çıkartıyorlar.” şeklinde bir görüş bildirerek dijital okuryazarlık; Ö1 ise 5. sınıf düzeyinde “Çocuklar dijital medyayı takip etme ve dijital araç-gereçleri kullanma konusunda bizden çok iyi durumdadır. Biz onlara bu araçları doğru kullanmayı öğretmeliyiz” şeklinde cevap vererek dijital okuryazarlık becerisini kazandırmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Yine Ö2 ise 6. sınıf seviyesinde; “Biz mesela hem kitapta hem akıllı tahtada gösteriyoruz. Eskiden insanlar yazı gereci olarak çivilerle

tabletlere yazıyorlardı. Şimdi ise bu bilgileri yerleştiriyoruz. Yani geçmişten günümüze değişimi çocuklar rahat bir şekilde görebiliyorlar.” şeklinde cevap vererek yenilikçilik ve araştırma becerilerini vermeye çalıştığına vurgu yapmıştır. Ö1 ise 7. sınıf düzeyinde; “Bilimin gelişmesi, bunun yasalar ve kanunlarla korunması, özgürlük bunları vermeye çalıştık. Bilimin tarihi seyir içinde nasıl bir gelişim süreci geçirdiğini vermeye çalıştık. Özellikle de özgür düşünce hocam. Düşündüklerini söyleyebilmesi ve bunu yaparken de belli sınırlar içinde kalması.” şeklinde bir cevap verirken zaman ve kronolojiyi algılama becerisini vermeye çalıştığını ifade etmiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde dürüstlük, çalışkanlık ve bilim etiği; 6. sınıf seviyesinde bilimsellik; 7. sınıf seviyesinde ise bilimsellik ve özgürlük değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak Ö2, 7. sınıf seviyesinde; “...Yani geçmişten günümüze değişimi ve bu süreç içinde insanın özgür bir şekilde düşünebilir hale gelmesini çocuklar rahat bir şekilde görebiliyorlar.” şeklinde bir cevap vererek özgürlük değerini kazandırmaya çalıştığını vurgulamıştır. Ö1 ise 5. sınıf seviyesinde; “Öncelikle çocuk ruhlular oldukları için bir şey olduğu zaman doğru bir şekilde anlatıyorlar. Bu açıdan işimiz biraz kolay. Çalışkanlık açısından biraz sıkıntılı. Bazı çocuklarda çalışma bir sorumluluk bilinci haline gelmemiş durumda. Bilim etiği açısından ise durum daha sıkıntılı. Kaynak göstermeyi yapmıyorlar, olduğu gibi alıyorlar. Bu konuyla ilgili biraz daha bilinçlenmeleri lazım.” şeklinde cevap vererek dürüstlük, çalışkanlık ve bilim etiği değerlerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Tablo 6. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli, Ö1 Yetersiz, Ö2	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yetersiz	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 6 incelendiğinde, öğretmenlerin alan bilgisi açısından kendilerini yeterli buldukları, materyale ulaşma açısından kolay olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Alan bilgisi ile ilgili olarak Ö2 7. sınıf düzeyinde; “Bir sıkıntı yok gayet yeterli.” şeklinde görüş belirtirken, materyal bulma açısından Ö1, 6. sınıf seviyesinde alan bilgisi açısından; “Sorun yaşamadım.” şeklinde görüş belirtmiştir. Ö1 6. sınıf seviyesinde materyale ulaşma ile ilgili olarak; “Orada bir sıkıntı yaşamadık, örnekler falan boldu.” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 7. sınıf seviyesinde; “Evet. Mesela o etkinlikte, şet kuşanma törenini yaparken kalfalıktan ustalığa geçerken bir meslek sahibinin özellikleri, haktan, adaletten, dürüstlükten asla vazgeçmemesi gerektiği vurgulandı.” şeklinde cevap vermiştir.

Öğretmenlerin tamamı bütün sınıf seviyelerine katılımı yüksek, konu özelliğini ise günlük hayatla ilişkili ve ilgi çekici bulmuşlardır. Bu bağlamda Ö1, 5. sınıf düzeyinde “Katılım çok iyi, % 80-90 arası.” şeklinde cevap vermiştir. Konu özelliği açısından ise Ö2, 6. sınıf düzeyinde; “Tamamen dediğim gibi güncel hayatla alakalı olduğu için katılım gayet yüksek.” şeklinde cevap verirken, Ö1 ise 5. sınıf düzeyinde “Çok zevkli, bizim içimizde olan konulardı.” şeklinde cevap vermiştir.

Öte yandan süre açısından Ö1, 5. sınıf seviyesinde yeterli bulurken; Ö2, 5. sınıf seviyesinde yetersiz olarak değerlendirmişler ve diğer sınıf seviyelerinde her iki öğretmen tarafından da yeterli olarak değerlendirilmiştir. Bu hususla ilgili olarak Ö1, 5. sınıf seviyesinde; “Süre yeterli.” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 5. sınıf seviyesinde; “Süre anlamında sıkıntı oluyor. Sebebi de üretim-dağıtım ve tüketim öğrenme alanında her bölgenin kendine ait bir takım coğrafi özellikleri, üretimle alakalı

farklılıkları sahip oldukları kaynaklar farklı olduğu için, yine yer altı zenginlikleri olsun, sanayi için hammadde olsun... Dolayısıyla bunların anlatılması bayağı bir süre isteyen alanlar. Hemen üstünkörü de geçemiyorsun. Çocukların kafalarında çok soru işareti olduğu için. Bu öğrenme alanında daha fazla süreye ihtiyaç var.” şeklinde cevap verirken, yine bu hususla alakalı olarak Ö1, 6. sınıf seviyesinde; *“Süre yeterli, bir sıkıntı yaşamadım”* şeklinde cevap vermiştir. 7. sınıf seviyesinde ise her iki öğretmen de süre sıkıntısı olmadığını belirtmiştir. Bununla ilgili olarak Ö2; *“Hayır, 7. sınıfta süre açısından bir sıkıntımız yok bu öğrenme alanında.”* şeklinde cevap vermiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde iş birliği, yenilikçilik, girişimcilik ve araştırma; 6. Sınıf seviyesinde girişimcilik, yenilikçilik ve araştırma; 7. sınıf seviyesinde araştırma, değişim ve sürekliliği algılama ile zaman ve kronolojiyi algılama becerilerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu becerileri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 5. sınıf seviyesinde; *“Burada iş birliği, girişimcilik, araştırma ve yenilikçilik. Çocukların küçük yaşlardan itibaren girişimciliğe alıştırılması, yenilikçi fikirler geliştirmeleri için yöreklendirilmelidir.”* şeklinde bir cevap vererek iş birliği, yenilikçilik, girişimcilik ve araştırma becerilerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ö2 ise 6. sınıf seviyesinde; *“Evet, 5. sınıfta biz bunun temelini atmıştık, 6. sınıfta daha da pekiştirmeye başladık. Öğrenciler artık yaşları itibarıyla bu konuları daha iyi kavriyorlar. Girişimci ruh daha belirgin. Örnekler veriyorlar. Öğretmenim şu işi de yapalım, bunu da yapalım, sorunlara çözüm noktasında da güzel fikirler çıkıyor.”* şeklinde cevap verirken girişimcilik ve yenilikçilik becerilerini vermeye çalıştığına vurgu yapmıştır.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde sorumluluk; 6. sınıf seviyesinde vatanseverlik, doğal çevreye duyarlılık ve sorumluluk; 7. sınıf seviyesinde dayanışma, dürüstlük ve çalışkanlık değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 6. sınıf seviyesinde; *“İşte burada bir kere sorumluluk, girişimcilik, iş birliği yapabilme, araştırma ve mantıklı düşünme, biraz da cesaret var, girişimci olabilmek için cesaretli olmak lazım.”* şeklinde cevap verirken sorumluluk değerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yine Ö2 ise 5. sınıf seviyesinde; *“Tabii ki veriliyor. Ellerimizdeki kaynakların kullanımı noktasında her vatandaşın sorumluluğu olduğu gibi öğrencilerimizin de sorumluluğu olduğunu vurguluyoruz. Günün birinde bu kaynaklar bitecek, dolayısıyla isaftan kaçınmamız gerektiği üzerinde duruyoruz.”* şeklinde cevap vererek sorumluluk değerini vermeye çalıştığına vurgu yapmıştır.

Tablo 7. Etkin vatandaşlık öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Yüksek, Ö1 Düşük, Ö2	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici, Ö1 Soyut, İlgi az, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Orta seviye	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici, Ö1, İlgi çekici değil, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Orta seviye	Günlük hayatla ilişkili, İlgi çekici, Ö1, Soyut, İlgi az, Ö2	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 7 incelendiğinde, öğretmenlerin *alan bilgisi* açısından kendilerini *yeterli* buldukları, *materyale ulaşma* açısından *kolay* olarak değerlendirdikleri ve *süre* durumunu *yeterli* buldukları görülmektedir. Bu bağlamda *alan bilgisi* açısından Ö1, 6. sınıf seviyesinde; *“Hiç bir sıkıntı yok gayet iyiyiz.”* şeklinde cevap verirken, Ö2 ise yine 6. sınıf seviyesinde; *“Yillardır aynı konular olduğu için sıkıntı yaşamadım.”* şeklinde görüş belirtmiştir. Ö2 de 7. sınıf seviyesinde; *“Materyale ulaşma anlamında bir sıkıntı yaşamadık. Medyadan bu öğrenme alanının içeriğine uygun haber ve yayınları da kullandık.”* şeklinde bir cevap vermiştir. Süre açısından ise Ö1, 5. sınıf seviyesinde; *“Sıkıntı yok, süre yeterli.”* şeklinde

cevap verirken, Ö2 ise bu konuyla ilgili olarak 7. sınıf seviyesinde; “Süre yeterliydi. Bu sene özellikle 7. sınıf içerikleri süre anlamında güzel programlanmış.” şeklinde cevap vermiştir.

Katılım konusunda ise 6. ve 7. sınıf seviyelerinde Ö1 ve Ö2 orta seviye şeklinde cevap verirken, 5. sınıf seviyesinde ise Ö1 çok yüksek, Ö2 ise düşük şeklinde cevap vermiştir. Bu hususla ilgili olarak Ö1, 5. sınıf seviyesinde; “Katılım çok iyi.” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise yine 5. sınıf seviyesinde; “Konunun içeriği çocukları cezbetmediği için katılım oldukça düşük, etkinliklerle canlı tutmaya çalışıyoruz.” şeklinde cevap vermiştir.

Katılımcı öğretmenlerin konu özelliği hakkındaki değerlendirmeleri farklılaşmıştır. Ö1 konuları ilgi çekici ve günlük hayatla ilişkili bulurken, Ö2 ise soyut ve ilginin az olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Ö1, 6. sınıf seviyesinde; “Zevkli bir konu aynı beşinci sınıftaki gibi. Öğrencilerin ilgisi orta düzey diyebiliriz.” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 5. sınıf düzeyinde; “Konu özelliği olarak biraz soyut olduğunu düşünüyorum. Öğrencilerin çok aşırı ilgisini çeken bir konu değil. Neden dersiniz; çünkü burada yerel yönetim, merkezi yönetim, Sayıştay, Danıştay... Bunlar 5. sınıf seviyesinde soyut kalıyor. Öğrenci ilgisi çok yok.” şeklinde görüş belirtmiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde araştırma ve sosyal katılım; 6. sınıf seviyesinde eleştirel düşünme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma ile politik okuryazarlık; 7. sınıf seviyesinde ise problem çözme becerilerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu becerileri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 5. sınıf düzeyinde; “Sosyal katılım açısından okulda yapılan bazı uygulamalar çocuğu alıştırıyor. Örneğin sınıf başkanlığı seçimi, okul öğrenci meclisi seçimi, sosyal kulüpler gibi faaliyetler etkili oluyor.” şeklinde cevap vererek sosyal katılım becerisini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yine Ö2 ise 5. sınıf düzeyinde; “Evet, çünkü sosyal katılım becerisini okul düzeyinde kulüplere katılımı daha sonra yaş ilerledikçe farklı kurumlara ve sivil toplum örgütlerine nasıl katılabileceğine dair çalışmalarımız oldu.” şeklinde cevap vererek sosyal katılım becerisini vermeye çalıştığına vurgu yapmıştır.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde özgürlük ve bağımsızlık; 6. sınıf seviyesinde eşitlik, 7. sınıf seviyesinde ise barış değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 5. sınıf seviyesinde; “Özgürlükler konusunda çocuklar özgürlüklerinin sınırlarını bilmede zaman zaman sıkıntı yaşıyorlar. İsteddiği her şeyi her yerde yapma eğilimindedir. Bağımsızlık konusunda ise daha iyiler.” şeklinde cevap vererek özgürlük ve bağımsızlık değerlerini vermeye çalıştığını ortaya koymuştur. Ö2 ise 7. sınıf seviyesinde; “Evet. Mesela özgürlükler var; basın-yayın özgürlüğü, kitle iletişim özgürlüğü... “Çocuğa basın-yayın özgür müdür?” diye sorduğumda “Hocam özgürdür” diyor. Tabii sorumlulukları da var, her şeyin yazılamayabileceğini aktarmaya çalışıyoruz. Dünya barışının sağlanmasında özgürlüğün ve bu özgürlüğe saygı göstermenin ne kadar önemli olduğunu kavratmaya çalışıyoruz.” şeklinde cevap vererek barış değerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir.

Tablo 8. Küresel bağlantılar öğrenme alanına yönelik öğretmen görüşleri

	Alan Bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceriler	Değerler
5. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	Orta seviye, Ö1 İyi, Ö2	İlgi orta düzeyde, soyut, Ö1 Günlük hayatla bağlantılı, İlgi iyi, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
6. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	İyi, Ö1 Gayet iyi, Ö2	İlgi orta düzeyde Ö1 İlgi düşük, Ö2	Örtüşme	Örtüşme
7. sınıf	Yeterli	Kolay	Yeterli	İyi, Ö1 Düşük, Ö2	İlgi çekici Ö1 İlgi az, Ö2	Örtüşme	Örtüşme

Tablo 8 incelendiğinde, öğretmenlerin *alan bilgisi* açısından kendilerini *yeterli* buldukları, materyal bulma açısından *kolay* olarak değerlendirdikleri ve *süre* durumunu yeterli buldukları görülmektedir. Bu bağlamda alan bilgisiyle ilgili olarak Ö1, 6. sınıf seviyesinde; “*Alan hâkimiyetimiz yeterli, bu konuları yıllardır işliyoruz.*” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise yine 5. sınıf seviyesinde; “*Alan hâkimiyetimiz yeterli ancak bence asıl konu bu seviyedeki çocuklara bu konuları anlatabilmek için ilgi çekici çalışma ve etkinlikler hazırlayabilmek.*” şeklinde görüş belirtmiştir. Materyale ulaşma açısından Ö1, 7. sınıf düzeyinde; “*Materyal güzel de [ders kitabında] çok fazla kısaltmaların olması öğrencilerin biraz kafalarının karışmasına neden oldu.*” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 6. sınıf seviyesinde; “*Materyaller yeterliydi. EBA ve diğer internet kaynaklarını etkin bir şekilde kullandık.*” şeklinde bir cevap vermiştir. Süre durumu ile ilgili olarak Ö2, 5. sınıf seviyesinde; “*Süre açısından hiçbir sıkıntı yaşamadık, sorunumuz süre değil, bu öğrenme alanının dönemin sonunda olması.*” şeklinde cevap vermiştir. Katılım konusunda ise Ö1 tüm seviyelerde *orta* ve *iyi* seviyede bir katılım olduğunu belirtmiş ancak Ö2 6. ve 7. sınıf seviyelerinde özellikle öğrenme alanının dönem sonuna denk gelmesinden kaynaklı olarak düşük katılım olduğuna işaret etmiştir. Bu hususla ilgili olarak Ö1 5. sınıf seviyesinde; “*Katılım iyiydi, çocuklar mümkün olduğunca [konulara] dâhil oldular.*” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise yine 5. sınıf seviyesinde; “*Son öğrenme alanı olduğu için, öğrenciler karne havasına giriyor. Bu nedenle çocukları konulara motive etmek zor. Bu nedenle katılım çok iyiydi diyemem.*” şeklinde cevap vermiştir. Konu özelliği açısından öğretmenlerin görüşlerinde farklılıklar vardır. Ö1, tüm sınıf düzeylerinde öğrencilerin öğrenme alanını *ilgi çekici* bulduklarını ifade ederken, Ö2 ise 6. ve 7. sınıf düzeylerinde ilginin *düşük* olduğunu belirtmiştir. Bu hususla ilgili olarak Ö1, 7. sınıf seviyesinde; “*Çok çok iyi. [Karne verilmeden önceki] perşembe günü bile okula geldiler, sırf o konuyu öğrenebilmek için.*” şeklinde cevap verirken, Ö2 ise 6. sınıf düzeyinde; “*Son üniteler olduğu için ilgi düşük oluyor. Öğrenme alanının son haftaya denk gelmesi sıkıntı.*” şeklinde görüş belirtmiştir.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde araştırma ve yaratıcılık; 6. sınıf seviyesinde araştırma ve eleştirel düşünme; 7. sınıf seviyesinde ise iş birliği, problem çözme ile kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerilerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu becerileri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 7. sınıf düzeyinde; “*Kalıp yargıların yıkılması, dünya barışını sağlama ön plandaydı. İşte Avrupa’da İslamiyet’e karşı oluşan önyargıların sebepleri üzerinde duruldu.*” şeklinde cevap vererek kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme becerilerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yine Ö2 ise 6. sınıf seviyesinde; “*Özellikle popüler kültürün Türkçeyi yozlaştırmasından bahsettik. Çocukların oldukça dikkatini çekti. Duruma eleştirel yaklaşıyorlar.*” şeklinde cevap vererek eleştirel düşünme becerisini kazandırmaya çalıştığına vurgu yapmıştır.

Sosyal bilgiler programında bu öğrenme alanında 5. sınıf düzeyinde kültürel mirasa duyarlılık; 6. sınıf seviyesinde kültürel mirasa duyarlılık; 7. sınıf seviyesinde ise barış ve saygı değerlerine yer verilmiştir. Öğretmenler kazanımları verirken yaptıkları çeşitli etkinliklerle bu değerleri de verebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ö1, 7. sınıf seviyesinde; “*Problemlerin çözülmesinde iş birliği yapılması. Önyargıları kırıp hep beraber yaşamamız gerektiği üzerinde durduk. Bu dünya hepimizin mesajını verdik.*” şeklinde cevap vererek barış ve saygı değerlerini kazandırmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yine Ö2 ise 7. sınıf seviyesinde; “*Özellikle kitabımızda da var, dünyada barışın sağlanabilmesi için kurulan örgütlerden bahsettik. BM, kuruluş aşamasından bahsettik. Çocuklar soru da soruyorlar; "Hocam BM'nin etkili olduğuna inanmıyorum." Bu kaniya nereden vardığını sorduğumda "Suriye meselesi" diyor. 8 yıldır neden savaşın bitmesini sağlayamadılar, sorgulamasını yapıyor.*” şeklinde bir cevap vererek barış değerini vermeye çalıştığına vurgu yapmıştır.

Tablo 9. Tüm öğrenme alanları ve sınıf düzeylerinin bütüncül olarak değerlendirilmesi

Öğrenme alanları	Sınıflar	Alan bilgisi	Materyale ulaşma	Süre	Katılım	Konu özelliği	Beceri	Değer
Birey ve Toplum	5	+	+	+	+	+	+	+
	6	+	+	+	+	+	+	+
	7	+	+	+	+	+	+	+
Kültür ve Miras	5	+	+	-	-	-	+	+
	6	+	+	-	-	-	+	+
	7	+	+	-	-	-	+	+
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	5	+	+	+	+	+	+	+
	6	+	+	+	-	-	+	+
	7	+	+	+	+	+	+	+
Bilim, Teknoloji ve Toplum	5	+	+	+	+	+	+	+
	6	+	+	+	+	+	+	+
	7	+	+	+	+	+	+	+
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	5	+	+	-	+	+	+	+
	6	+	+	-	+	+	+	+
	7	+	+	+	+	+	+	+
Etkin Vatandaşlık	5	+	+	+	-	-	+	+
	6	+	+	+	-	-	+	+
	7	+	+	+	-	-	+	+
Küresel Bağlantılar	5	+	+	+	-	-	+	+
	6	+	+	+	-	-	+	+
	7	+	+	+	-	-	+	+

* +: Sorun yaşanmayan alanlar

* - : Sorun yaşanan alanlar

Tablo 9 genel olarak değerlendirildiğinde alan bilgisi ve materyale ulaşma açısından öğretmenlerin, bütün sınıf seviyelerinde sorun yaşamadıkları görülmektedir. Öte yandan öğretmenler, “Kültür ve Miras” öğrenme alanındaki tüm sınıf seviyelerinde sürenin yetersiz olduğu konusunda hemfikirlerdir. Öğretmenler bunun nedenini; *konuların çok yoğun olması, çok soyut kalması ve günümüzden çok önceki dönemlerin işlenmesinden dolayı öğrencilerin ilgilerini çekmediği* şeklinde açıklayıp, bu durumda dersleri yürütmenin zorluğuna vurgu yapmışlardır. Yine “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanının 5. ve 6. sınıf seviyelerinde, sürenin aynı nedenlerle yetersiz olduğuna da dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu öğrenme alanının doğası gereği coğrafya, ekonomi, fen bilimleri gibi değişik alanların işe koşularak disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesi, konuların verilme süresini olumsuz etkilediği öğretmen görüşleri arasındadır.

Konu özelliği ve katılım bakımından öğretmenlerin “Birey ve Toplum; “Bilim, Teknoloji ve Toplum; Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında sorun yaşanmazken, “Kültür ve Miras, Etkin Vatandaşlık ile Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarının tüm seviyelerinde, sorun yaşadıkları görülmektedir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında ise sadece 6. sınıf düzeyinde sorun yaşandığı görülmektedir. Öğretmenlere göre “Kültür ve Miras” alanında kazanımların soyut kalması, içeriğin yoğun olması, kazanım sayısının çok olması (5’er kazanım) ve bu kazanımlarda verilmesi gerekenlerin fazla olması gibi nedenlerle öğrenci ilgisi azalmakta ve buna bağlı olarak da öğrencilerin derse katılımları düşmektedir. “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında ise öğretmenler bu durumunun nedeni olarak; *bazı kazanımların öğrencilerin günlük hayatından oldukça uzak olmasını, bazılarının ise günlük hayatlarında yer almasına rağmen bunları küçük yaşta olmalarından dolayı somut olarak yaşayamamalarını* gerekçe göstermişlerdir. “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında, ülkemizin diğer ülkelerle olan ilişkileri ve uluslararası ilişkiler konuları yer almaktadır. Gerek bu konunun öğrencilerin ilgi alanının oluşturulmaması, gerekse bu öğrenme alanının öğretim yılının son günlerine denk gelmesiyle

ilginin dağılması gibi gerekçelerle, öğrenci katılımının düşük olduğu belirtilmiştir. Öte yandan “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında 6. sınıf seviyesinde de sorun yaşandığı görülmektedir. Bu durumun nedenlerine bakıldığında ise coğrafya konularının ağırlıkta olması, paralel, meridyen, ekvator gibi birçok coğrafya kavramlarıyla ilk kez tanışmaları ve bu kavramların da öğrencilere soyut gelmesi nedeniyle öğrenci katılımının düştüğü söylenebilir.

Öte yandan öğretmenler sosyal bilgiler programında yer alan becerileri ve değerlerin uygulama ile örtüştüğü ve bunları kazandırma noktasında bir sıkıntı yaşanmadığını belirtmişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmacının amacı ortaokul sosyal bilgiler programını bizzat uygulayan Sosyal bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, öğretiminde ve öğrenilmesinde en çok zorlanılan konuların başında ezber yapmayı gerektiren konuların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda “Kültür ve Miras” öğrenme alanı en çok sorun yaşanan öğrenme alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi olarak da bu öğrenme alanında tarih konularının yer alması şeklinde açıklanabilir. Tarih konularının öğrenciler tarafından kavranmasının zor olması ve bundan dolayı öğretmenlerin konuyu kavratılmak için daha fazla zaman harcamalarına bağlı olarak süre sıkıntısı yaşanmakta ve konular planlanan zamanda bitirilememektedir. Bu bağlamda Sosyal bilgiler dersi için ayrılmış olan haftalık ders saati sayısının artırılması bu durumu olumlu yönde etkileyebilir. Bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde çalışmasında İbrahimoglu (2018) da sosyal bilgiler öğretiminde en çok zorlanılan konuların çeşitli boyut ve gerekçelerle ezber yapmayı gerektiren ünitelerde yaşandığını ortaya koymuştur. Bu hususla ilgili olarak, katılımcı öğretmen ve öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu tarih disiplinine ait içeriklere dikkat çekmekte ve sosyal bilgiler öğretimi kapsamında yer alan tarih konularının zor öğrenilen konuların başında geldiğini ifade etmektedirler. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) da sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerine dayalı olarak yaptıkları çalışmalarında başta “Kültür ve Miras” öğrenme alanı olmak üzere ders saati sayısının yetersizliği, programın öğrenci seviyesine uygun olmaması, müfredatın yoğun olması, ders kitaplarının yeterli olmaması gibi sonuçlara ulaşmışlardır. Bu hususla ilgili olarak yapmış oldukları çalışmalarında Koçoğlu ve Egüz (2019) de benzer sonuca ulaşarak ortaokul sosyal bilgiler programının süre açısından yetersiz olduğunu ortaya koymuşlardır. Sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirilmesini yapan bu araştırmacının ileride yapılacak olan program geliştirme ve iyileştirme çalışmalarına katkı sunacağı söylenebilir. Bunun yanında bu araştırmacının ortaya koyduğu bulgular program değerlendirme ile ilgili çalışma yapacak olan araştırmacılara örnek teşkil edebilir.

Öğretmenler başta “Kültür ve Miras” öğrenme alanı olmak üzere “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında müfredatın çok yoğun olduğunu ifade etmiştir. Bu durumla ilgili olarak soyut konuları yoğun bir şekilde barındırması dolayısıyla “konu özelliği” ve “katılım” açısından sorun yaşanan “Kültür ve Miras”, “Etkin Vatandaşlık” ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında müfredatın çok yoğun olduğunu ifade etmiştir. Bu öğrenme alanlarının içeriğinin yeniden düzenlenmesi ve bu öğrenme alanlarının öğretilmesinde somutlaştırmayı öne çıkaran aktif öğrenme yöntem ve tekniklerinin kullanımının faydalı olabileceği söylenebilir. Yine bu bağlamda toplam ders süresi dağılımının öğrenme alanlarına göre dağılımının tekrar gözden geçirilmesi faydalı olabilir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın revize edilmesi aksayan yönlerin giderilmesine katkı sağlayabilir.

Öğretmenler “konu özelliği” ve “katılım” durumu açısından özellikle “Kültür ve Miras”, “Etkin Vatandaşlık” ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında konuların soyut konulardan oluşması nedeniyle öğrencilerin ilgisini çekmediğini ve buna bağlı olarak da katılımın istenilen seviyede olmadığını ve öğretim sürecinin bir noktadan sonra ister istemez öğretmen odaklı hale geldiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda derslerde somutlaştırmanın daha iyi sağlanabileceği drama, demonstrasyon vb. yöntem ve tekniklerin işe koşulmasının, soyut konuların öğrenciler tarafından daha iyi öğrenilmesine yardımcı olabileceği söylenebilir.

Öğretmenler “alan bilgisi” açısından kendilerini bütün öğrenme alanları açısından yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu hususla ilintili olarak Döner ve Gülüm (2019) yapmış oldukları çalışmalarında 2018 sosyal bilgiler programının değerlendirmesini yaparak programa yönelik eğitimlerde öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin göz önünde bulundurulması, eğitim veya seminerlerde verimi arttıracak çalışmaların uygulanması ve farkındalık oluşturulması sonucuna ulaşmışlardır. Bu noktada öğretmenlerin etkili zaman yönetimi, sınıf yönetimi, konferans ve sempozyum gibi bilimsel etkinliklerle desteklenmesi alanlarında daha da yetkin hale gelmelerine katkı sağlayabilir.

Öğretmenler “materyale ulaşma” açısından zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. İşte bu noktada gerek kendi hazırladıkları materyaller gerekse çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanmış olan materyallerin kullanımının öğretmenlerin işini kolaylaştırdığı söylenebilir. Özellikle Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden öğretmenlerin kullanımına sunulan etkinliklerin öğretmenler tarafından oldukça beğenildiği, öğretmenlerin söylemlerinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bakanlığın EBA'nın içeriğini daha zengin ve verimli hale getirmesinin öğretmenlerin işini daha da kolaylaştıracağı, ülke genelinde fırsat eşitliğinin sağlanması konusunda yardımcı olacağı söylenebilir. Yine öğretmenlere yönelik uygulamalı olarak etkili materyal hazırlama yöntem ve teknikleri kursları açılabilir veya seminerler düzenlenebilir.

Araştırma bulgularına göre öğretmenler “beceri” ve “değer”ler açısından da herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını, sınıf içinde veya sınıf dışında yaptıkları/yaptırdıkları etkinliklerle rahat bir şekilde kazandırabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu hususla ilgili olarak öğretmenlere beceri ve değerler nasıl daha etkili bir şekilde kazandırılabilir noktasında, bu alanlarda yetkinliğini ispat etmiş uzmanlar tarafından uygulamalı hizmet içi eğitimler düzenlenerek öğretmenlerin bilgi ve beceri düzeyleri daha da artırılabilir.

BİLGİLENDİRME

Bu araştırma makalesinin uygulama süreçleri ile ilgili olarak Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu Başkanlığının 08.04.2020 tarihli 22 sayılı toplantısında alınan 04 nolu kararla etik açıdan uygun olduğuna oy birliğiyle karar verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Çalışkan, H. ve Uzunkol, E. (2021). Sosyal bilgiler alanı, özellikleri ve temel amaçları. V. Aktepe, M. Gündüz, N. Kurtdede Fidan ve E. Yalçınkaya (Ed.), *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 1-20). Ankara: Pegem Akademi.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). Yenilenen sosyal bilgiler dersi öğretim programına yönelik öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11, 104-120.
- Döner, N ve Gülüm, K. (2019). 2018 Sosyal bilgiler programı ortaokul müfredat değişikliği ve öğretmen görüşleri. *Turkish Studies*, 14(4), 2205-2233.
- Güngördü, E. (2002). *İlköğretimde hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- İbrahimoğlu, Z. (2018). Sosyal bilgiler eğitiminde öğrenme/öğretme güçlüğü çekilen konular nedenleri ve çözüm önerileri, *International Online Journal of Educational Sciences*, 10(3), 167-187.
- Kabapınar, Y. (2016). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.
- Kaya, E. ve Bayram, H. (2021). Decroly'nin toplu öğretim sistemi iletürkiye'deki sosyal bilgiler dersi arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 483-504.
- Kaya, E. ve Öner, G. (2017). Reconsidering social studies course in the axis of socialization and integrated education on its age of 100. *Anadolu University Journal of Education Faculty*, 1(2), 1-25.
- Keskin, Y. (2019). Sosyal bilgiler programı ve güncel gelişmeler. T. Çelikkaya, Ç. Öztürk Demirbaş, T. Yıldırım ve H. Yakar (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 1-44), Ankara: Pegem Akademi.
- Klages, C. L. (1999). *Secondary Social Studies Students' Engagement with Historical Thinking and Historiocal Empathy as They Use Oral History Interviews*. Presented to the Faculty of the Graduate School of the University of Texas at Austin in Partial Fulfillment of the requirements for of the Degree of Doctor of Philosophy.
- Koçoğlu, E. ve Aydın, M. (2017). Alan uzmanlarına göre 2017 sosyal bilgiler programının 2005 programı çerçevesinde analizi. *International Journal of Social Science Research*, 6(1), 61-74.
- Koçoğlu, E. ve Egüz, Ş. (2019). Türkiye'de, sosyal bilgiler eğitimine ilişkin alan eğitimcilerinin sorunsal tespitleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 26-37.
- Kurtdede-Fidan, N. (2016). Sosyal bilgiler eğitimi ve sosyoloji. R. Turan ve T. Yıldırım (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 165-182). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara: MEB.
- NCSS (2020). *What is social studies?* <http://www.socialstudies.org/about> adresinden 27.10.2020

tarihinde erişilmiştir.

- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2007). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinler arası bir yaklaşım. C. Öztürk (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi yapılandırmacı bir yaklaşım* (ss. 21-50). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C. ve Deveci, H. (2011). Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programlarının değerlendirilmesi. C. Öztürk (Ed.), *Farklı ülkelerin sosyal bilgiler öğretim programları* (ss. 1-40). Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, C. ve Dilek, D. (2005). Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretim programları. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.), *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 53-96). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2005). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Öztürk, C., Coşkun Keskin, S. ve Otluoğlu, R. (2012), *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi.
- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 1-17). Ankara: Pegem Akademi.
- Safran, M. (2011). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 1-18). Ankara: Pegem Akademi.
- Sever, R. (2015). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2005). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi öğretmen kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tay, B. (2011). Sosyal bilgiler öğretiminin dünü, bugünü ve yarını. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 2-20). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Turan, R. (2016). Milli tarih'ten sosyal bilgiler'e türkiye'de ilköğretim düzeyinde tarih öğretimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 49, 257-278.
- Turan, R. (2019). 2018 sosyal bilgiler programının disiplinlerarası yapısının incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 2(2), 166-190.
- Turan, R. ve Ulusoy, K. (2015). Sosyal bilgilerde tarihin yeri ve önemi. R. Turan ve K. Ulusoy (Ed.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 122-137). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, G. (2019), Türkiye Cumhuriyeti'nde dünden bugüne toplu öğretim anlayışı, *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 3(2), 60-69.
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Designs and methods*. Los Angelos: Sage.